

ипломатичні хитрування, виведе народ на певний шлях до щастя і зміцнить головні підвалини державного життєкраїни»⁷.

Друкувалися також матеріали про літературні новини, про зарубіжну літературу тощо. У березні 1918 р. було створено найстаріше Державне інформаційне агентство України, відоме в різні періоди історії під назвами УІТ⁸, БУІП, РОСТА, РАТАУ, Укрінформ.

Так, за якихось 7 з половиною місяців Гетьманщина досягла таких здобутків у галузі культури, про які мріяли ато покоління української інтелігенції. «З точки зору розвитку української державності ці сім з половиною місяців кна охарактеризувати як справжній розквіт. Україна впевнено виходила на міжнародну арену, поживалося ділове гтє, українські гроші набули стабільності, особливо, багато зрушень відбулося у національно-культурній галузі...»⁹ оводилося «виховання української людності на кращих стародавніх традиціях гетьманства і козацтва»¹⁰. Але це був гармонійний процес: «все проходило на тлі постійних заворушень, страйків, повстань, терористичних актів, їх організовували національно-соціалістичні, пробільшовицькі та російські кола»¹¹.

«Переломним для долі Української Держави і П.Скоропадського стало, зокрема, повстання, очолене лідерами райнськии соціалістів В.Винниченком та С.Петлюрою, які проголосили новий уряд Української Народної Респубци, відомий під назвою Директорії»¹².

Роки 1917-1920 плутаються швидкою обставин навіть для тих, що перебували в той час на Україні. Ті роки мало домі фактажем для англомовної та іншої неукраїнської публіки»¹³.

У Четвертому Універсалі, що його 25 січня прийняла Центральна Рада, революційний парламент України, були кі урочисті й пам'ятні слова: «Одини Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною ільною суверенною Державою Українського Народу».

В.Винниченко, один із провідних членів Ради й голова першого автономного українського уряду (Генерального екретаріату), писав у своїх спогадах: «Воістину, ми за тих часів були богами, які бралися з нічого творити цілий звій світ»¹⁴.

⁷ Гетьман Павло Скоропадський. Спогади. — К., 1992. — С.112.

⁸ Ізаким Г.В. Гетьман Павло Скоропадський. Штрихи до портрета // Вказ. праця — С.5.

⁹ Пелешський Я. Передмова: Спогади гетьмана Павла Скоропадського: Кінець 1917 — грудень 1918 // П.Скоропадський. Спогади. — К.-Філадельфія, 1995. — С.15.

¹⁰ Юридична наука і освіта на Україні. / Авт.кол.: Шемшученко Ю.С., Усенко І.Б., Бабій Б.М. та ін. — К., 1992. — С.40.

¹¹ Архів НБУВ, оп.1, спр.1, арк.321.

¹² Архів НБУВ, оп.1, спр.4, арк.1.

¹³ Сачувак І.Н. Библиотека и компьютеры. — К., 1990. — С.46.

¹⁴ Історія Академії Наук України. 1918-1923: Документи і матеріали. — К., 1993. — С.76-79.

¹⁵ Там само, С.77.

¹⁶ Архів НБУВ, оп.1, спр.1, арк.5.

¹⁷ Архів НБУВ, ф.260, спр.758, арк.21 зв.

¹⁸ Доросенко Д. Мои спомини про недавнє минуле: 1914-1920. — Мюнхен, 1969. — С.360.

¹⁹ Скоропадський П. Воспоминания. Кінець 1917 г. до декабря 1918 г. // Скоропадський П. Спогади. — К.-Філадельфія, 1995. — С.183.

²⁰ Українська література. — Берлін, 1943. — С.117.

²¹ Коряк В. Етапи // Левтес Я., Ялек М. Десять років української літератури: 1917-1927: Т.2. — Х., 1930. — С.60.

²² Жулинський М. «Щоб повстали в безсмертній маті...» // Репресоане «Відродження». — К., 1993. — С.26.

²³ [Від редколегії] Передмова // 1918. — Ч.16. — С.938.

²⁴ Усенко І. Скоропадський Павло Петрович // Ситова та вітчизняна стнодержавницька думка: У персоналіях. — К.-Донецьк, 1997. — С.226.

²⁵ Мироненко О. Гетьманський уряд Скоропадського // Етнонаціональний розвиток України: Терміни, визначення, персоналії. — К., 1993. — С.319.

²⁶ Усенко І. Скоропадський Павло Петрович // Вказ. пр. — С.226.

²⁷ Шовковлас І. Гетьман усієї України і козацьких військ Павло Скоропадський // Гетьман Павло Скоропадський: 1873-1945: Матеріали до біографії. — К., 1996. — С.8.

²⁸ Биковський Л. Життєпис: 1976 // Лев Биковський. У службах українській хвижі / Упор.: Л.Р.Винар, Я.Д.Ісаєвич. — Львів-Нью-Йорк, 1997. — С.223.

²⁹ Винниченко В. Відродження нації. — К.-Відень, 1920. — Т.1. — С.258.

Світлана Кравець

Українська книжка в 1918 р.

Повалення російського царизму і утворення Української Держави в 1917 р. відкрило перед українським народом перспективу для відродження державності та вільного духовного розвитку. Зашікавлений підхід держави, її політичних лідерів та української інтелігенції створювали необхідні умови для втілення в життя програми національного державотворення. В зв'язку з цим особливою актуальністю набули питання піднесення освітнього і культурного рівня народу, який неможливий без знання мови, розвитку науки, поширення шкільної та позашкільної освіти, власної видавничої справи і книгопоширення.

Освітня програма українських урядів була в принципі однаковою, тому зміни урядів не позначилися негативно на розростанні української освітньої системи¹. Відкривались нові українські школи, почали викладати такі предмети в школах, як українська мова, українська історія і географія. В 1918 р. існувало міських українських вищих початкових шкіл — 5 з 20 класами (склад учнів приблизно такий: в 1 класі — 25 учнів, в 2 кл. — 40 учнів, в 3 кл. — 35 учнів, в 4 кл. — 25 учнів.). Селянських українських вищих початкових шкіл налічувалося — 205, а міських вищих початкових шкіл, в котрих викладались українська мова, українська історія і географія, було 108 шкіл для учнів 1-4 класів². З початку 1918-1919 навчального року Міністерство освіти намітило відкрити 800 нових, цілком українських, вищих початкових тіп шкіл для учнів 1-2 класів³. Якщо в 1917 р. було організовано 80 українських гімназій⁴, то на кінець 1918 р. працювало вже 150 українських гімназій⁵. Підготовка вчителів-українців тільки розпочиналась. В 1917-1918 рр. для вчителів середніх шкіл було влаштовано багато курсів українознавства, на яких викладали найвидатніші науковці, такі як М.Гру-

шевський, С.Русова, М.Василенко, Т.Сушицький, П.Холодний та ін. Та все ж дерусифікація існуючої російської школи при наявності переважної більшості вчителів, ворожих ідеї українського суспільства, і без належних українських підручників видалася справою надто важкою. В 1918 р. міських і селянських вищих початкових шкіл, в котрих українська викладалась, було аж 270 (Херсонщина, Таврія, Харківщина, Катеринославщина, Курщина)⁸.

Ця видавнича справа в той час утворювалась силами самого громадянства, використовуючи народні, громадські та приватні кошти кооперативів, видавничих та просвітніх товариств, губернських та повітових земств. Діяльність українських видавництв і видавничих товариств здійснювалась в надзвичайно складних соціальних і політичних умовах, але саме їхня праця сприяла пробудженню національної та громадянської свідомості, забезпеченню розвитку національного інформативного середовища. Погребча в новому українському слові була такою значною, що видавничі осередки засновувались не тільки у великих містах — традиційних індустріальних та культурних центрах, а й невеликих повітових містах, таких як Глухів, Козятин, Сміла, Лубни, Кобеляки, — скрізь, де тільки дозволяли видавати книжку поліграфічні можливості: Вихід друкованої продукції в нетрадиційних центрах книгодрукування засвідчував велику потребу в друкованому слові. Якщо до революції, в найбільш сприятливий час для друкованого слова, налічувалось 17 видавництв⁹, то в 1917 р. було офіційно зареєстровано 78 українських видавництв¹⁰. Та найбільший розквіт видавничого руху припав на 1918 р., в якому налічувалось понад 120 видавництв¹¹.

Із запровадження гетьманського правління керівництво всією пресою, в т.ч. і книговидавництвом, було зосереджено в Міністерстві внутрішніх справ. З метою пропаганди діяльності гетьманського уряду було засновано Бюро преси Українського Телеграфного агенства (УТА) на чолі з Д.Донцовим¹². Кілька засідань гетьманського уряду, які були присвячені питанням організації книговидавничої справи, фактично нічого не вирішили. Враховуючи важливість цієї справи, гетьман П.Скоропадський передав її у підпорядкування державного секретаря уряду І.Кістяківського, який дбав про надання державної допомоги українській книжковій справі. Як зазначав у своїх спогадах П.Скоропадський: «Йшлося про утворення особливого українського видавництва, в якому б друкувалась лише хороша українська література для народу¹³. У першій статті затвердженого урядом статуту Державного видавництва зазначалося: «Державне видавництво закладається для видання та розповсюдження серед народу добрих українських книжок та іншої друкованої продукції».

Серед видавців були політичні партії, громадські об'єднання, державні установи, кооперативи та приватні підприємці. Видавництва товариства «Просвіта», які були розташовані в багатьох населених пунктах і мали на меті ширити національну ідею, становили окрему й особливу групу серед видавничих осередків. Матеріальні можливості їх були досить обмежені, бракувало капіталу навіть на створення власної поліграфічної бази. Із усіх видавництв тільки Вінницьке зуміло зібрати значний капітал, придбати друкарню і видавати щоденний часопис «Шлях». В різних місцевостях існувало більше десятка видавництв, що мали таку ж назву — «Просвіта». Крім того, функціонувала ціла низка просвітанських видавництв, що діяли під різними назвами, зокрема це — «Український комітет» в м.Кролевіц, «Просвітанська книгозбірня» в м.Полтаві, «Українська громада» — Васильків, Троїцьк, «Рідна стріха» — Могилів на Поділлі, «Рідне слово» м.Біла на Півднішній. З 14 видавництв у 1917 р. в 1918 р. залишилось тільки 6 «Просвіт» — видавництв у Києві, Вінниці, Золотоноші, Полтаві, Кременчуці і Харкові¹⁴. Ці видавництва випускали в основному книжки та брошури просвітницької тематики.

Органи кооперативної преси, навколо яких пізніше утворювались видавництва, друкували книжки як для задоволення усього кола потреб кооперативного характеру, так і книжки для масового читача. Якщо до війни 1914 р. українська кооперативна преса мала лише два органи преси, то наприкінці 1918 р. виходив вже 51 часопис¹⁵.

Причиною розквіту видавничої діяльності було не тільки розкрячення друкованого слова від цензури, а ще й чинник, привнесений революцією: народження цілого ряду нового типу видавництв — партійних, переважно соціалістичних. В 1917 р. налічувалось 17 партійних видавництв, а в 1918 р. — 14¹⁶. В основному продукція цих видавництв була агітаційною і пропагандистською: брошури, листівки, відозви, заклики, які відповідали нагальним потребам та технічним друкарським можливостям. Розраховані вони були на незнаючого до тих пір споживача — пролетаря-революціонера, а це, в свою чергу, дуже розширило книжковий ринок.

Як окрему групу українських видавництв можна виділити офіційні урядові, тобто відомчі видавництва, що існували при державних та урядових видавництвах. Ці видавництва повинні були задовольняти суто фахові потреби, пов'язані з певною специфікою закладу і мали завдання перш за все чисто інформаційні. Їх продукція — не книга, і навіть не брошура, а періодичні бюлетені та часописи.

Особливу групу становили приватні видавництва. Вони діставали від уряду безвідсоткову позику, що істотно сприяло успішності їхньої діяльності.

Активну діяльність в цей час здійснювали видавництва та видавничі товариства «Час», «Дзвін», «Друкар», «Вернигора», «Криниця», «Серп і молот», «Дністер» та ін. Надзвичайно високий попит на українську книжку дозволяв мати великі прибутки, завдяки чому такі видавництва як «Час», «Друкар», «Січ» і «Криниця» мали можливість придбати власні друкарні.

Багато видавництв своїм статутом та планами роботи мали вигляд широких громадських організацій (наприклад, «Вернигора», «Криниця»), але фактично матеріально та ідеологічно залежали від тієї чи іншої партії. Так, видавництво «Вернигора» — від «соціалістів-самостійників», а видавництво «Криниця» від У.П.С.Р. (Української партії соціалістів-революціонерів)¹⁷.

Виходили книжки з історії України, твори красного письменства, книжки для дітей, підручники, різноманітні посібники і словники. В 1918 р. було видано 1526 назв, тиражем 10.260.374 примірників¹⁸.

Потреба в підручниках в той час, коли розпочинала будуватись національна школа, була дуже великою, а тогочасні важкі поліграфічні умови та брак великих коштів у розпорядженні приватних видавництв, які тільки розпочали свою працю, не давали можливості забезпечити необхідним навчальним матеріалом всі школи без державної допомоги та

координації з боку Міністерства освіти. Організація української школи була основною лабораторією вироблення національної і культурної свідомості, яка була неможлива без українських підручників, книжок для читання учням і вчителів¹⁶. У зв'язку з цим проблема забезпечення українських навчальних закладів підручниками та навчально-методичною літературою набирала державної ваги.

Ще в Міністерстві освіти, коли на чолі його стояв І.М.Стешенко, виникла ідея про необхідність створення при департаменті вищої і середньої школи окремого видавничого відділу, основне завдання якого б полягало у забезпеченні нижчої початкової, вищої початкової та перших класів гімназії необхідними підручниками і шкільним приладдям: картами, картинами¹⁷. При можливості видавничий відділ мав подбати про забезпечення підручниками і вищих класів середніх шкіл, учительських семінарій і інститутів.

Багатох найвизначніших творів світової літератури українські діти не мали змоги читати рідною мовою, хоч чимало творів було перекладено найкращими українськими письменниками (П.Кулішем, Б.Грінченком, В.Самійленком, М.Старицьким та ін.). Дешо було надруковано, але всі ті твори розійшлися давно або лежали в рукописах, бо такі видання приватними заходами й коштами робити було дуже важко в тогочасній скрутній друкарській справі. Забезпечення українськими книжками як шкільних бібліотек, так і прилюдних бібліотек гальмувалось відсутністю потрібних видань у книговидавничому репертуарі. Видавничий відділ мав також скласти реєстр всіх тих творів світової літератури, що без них неможливо обійтися в шкільній бібліотеці і подбати про їх видання¹⁸.

В січні 1918 р. була закладена видавнича комісія, яка по мірі свого розвитку перетворилась у видавничий відділ¹⁹, що практично розпочав свою діяльність з квітня 1918 р.²²

Перед видавничим відділом ставилося завдання: 1) в найкоротший термін зібрати всю інформацію про видання підручників і учбової літератури українськими видавництвами, і залежно від цього скоординувати роботу між видавництвами, щоб заповнити прогалини у випуску шкільної літератури. Для вивчення цього питання двічі скликались збори із представників видавництва, на яких ставилося питання, що з боку Міністерства необхідно надати фінансову допомогу в тій чи іншій формі видавництвам для друкування і поширення їх видань, цікавих і бажаних на думку видавничого відділу²³. 2) Видати найбільш оригінальні рукописи власним виданням за кошти держави²⁴.

Для проведення цієї роботи необхідно було мати гарну друкарню і неабиякі кошти, приблизно 5 млн. крб. Для цього видавничий відділ ще на початку квітня 1918 р. увійшов в Раду Міністрів з Законопроектом про асигнування на видання шкільних підручників 5 млн. крб., а на порядок денний це питання було поставлено в Центральній Раді 29 квітня.

Переверот 29 квітня припинив розв'язання цього питання до 7 червня 1918 р., коли гетьманом було затверджено Закон про асигнування 2 млн. крб. на видання підручників²⁵. Було подано до уряду також Законопроект про необхідність усунення мита з українських книжок, які друкуються за кордоном²⁶.

При видавничому відділі були організовані комісії по розгляду шкільних підручників. Існувало 10 експертних комісій по дисциплінах: Закону Божому, українській мові, латинській мові, французькій та німецькій мовах, математиці, фізиці і хімії, історії, географії, природознавству і окрема комісія для нижчої початкової школи²⁷. Брали участь у комісіях різні науковці, педагоги, такі як Богданович С.С., Стешенко К.П., Пилипенко С.М. (комісія по Закону Божому), Дога В.М., Марковський М.М., Ревуцький Д.М., Огієнко І.І., Кисільов О.Г. (комісія з української мови), Мирза-Авак'янц Н.І., Левницький О.І. (комісія з історії), Столяровська О.О. (комісія з природознавства), Холодний Г.Г. (комісія з математики), Зеров М.К. (комісія з латинської мови), Русова С.Ф. (комісія з французької мови), Тутковський П.А. (комісія з географії) та ін.²⁸ Завдання цих комісій полягало в розгляді і експертизі тих підручників, які вже вийшли з друку, і тих рукописів, які надсилались до видавничого відділу, а також розгляд іноземних підручників, які можна було перекласти. Ці комісії повинні були розв'язати питання, якими підручниками повинна бути забезпечена українська школа.

Зв'язки з різними місцевостями були перервані; кожне містечко й повіт прагнули забезпечити свої школи власними виданнями, не завжди гарними. Через часописи як кийські, так і місцеві видавничий відділ звертався з закликом до учительства складати і надсилати свої рукописи на розгляд до Міністерства і після експертизи здавати їх до друку.

Робота комісій видалась досить плідною. Комісії розглянули 95 шкільних підручників, з них придатними до вживання в школі були визнані 50 підручників, придатними тоді, як автори зроблять вказані комісіями зміни, — 5, непридатними — 40²⁹.

Ось, наприклад, рецензія на підручник Б.Грінченка «Рідне слово»: «Метод, по якому складена ця книжка, застарілий, а) розклад матеріалу по відділах дуже дрібний і шаблонний і не відповідає зростові і духовному розвитку дитини, б) прозаїчні статті в початку кожного відділу дуже конспективні, стислі і сухі, в) матеріал для орфографічних і стилістичних вправ розкладений шаблонно і мало чим зв'язаний з матеріалом для пояснюючого читання. Малюнки так само неваді, мертві, випадкові. Книжка зацікавить дітей собою не може. Позитивна сторона книжки — багатство матеріалу. Але педагогічно використати цей матеріал зможе тільки вчитель з певними вже сталими педагогічними і методичними поглядами на мету, значення і засоби пояснюючого читання. Зважаючи на вищезазначене і виходячи з принципів єдиної школи, читанку «Рідне слово» треба визнати непридатною для вживання в сучасній школі як підручник, але слід допустити в школі, і вважати бажаною в кожній шкільній бібліотеці, як гарний збірник матеріалу в поміч учителю»³⁰.

Для потреб шкіл і для всіх тих, хто звертався у цій справі до Міністерства Освіти і мистецтва, видавничий відділ складав списки шкільних підручників, які потрібно мати в школі з усіх галузей знань. Рецензії і постанови переглянутих у комісіях підручників висилались авторам, зашкваленим установам і видавництвам. Також інформація про підручники, що надсилались до видавничого відділу, раз-у-раз подавалась в пресі³¹. Оскільки Міністерство освіти та мистецтва не мало власного друкованого органу, то за згодою редакції вона друкувалась у часописі «Вільна Українська школа»

у відділі «Бюлетені Видавничого Відділу Міністерства Освіти й Мистецтва»⁹¹. Намічено було видати систематичний пожачник книг для шкільних бібліотек і всіх видань для шкільного вживання.

Видавничий відділ в першу чергу дбав про забезпечення шкіл найпотрібнішими підручниками і фінансував тільки випуск тих підручників, які були ухвалені відповідними експертними комісіями⁹².

Із 2 млн. крб. на видання шкільних підручників, оплату авторських гонорарів та премій за найкращі підручники в червні 1918 р. видавництво «Українська школа» на видання підручників «Початоку», «Рідна школа» і «Задачник» Я.Чегіги були виділені кошти в сумі 350.000 крб. Видавництво «Шкільна освіта» для друкування «Арифметики» В.Шарко отримало 35.000 крб. Я.С.Оренштейну за друкування 200.000 примірників букваря В.Вороного «Ярина» і за друк 50 000 прим. географічних атласів України та 50 000 прим. мапи видано було 175 000 крб. Видавництво Центрального Бюро «Всеукраїнської Учительської Спілки» на видання Євангелія українською мовою виділялося 100.000 крб. Таку ж суму виділено було Подільській Земській Управі, видавничому товариству «Друкар», видавництву «Вернигора», а кооперативному видавничому товариству «Каменярь» було виділено 20000 крб. на друкування шкільних підручників⁹³. Щоб знати, яка кількість підручників потрібна була на новий навчальний рік, видавничий відділ звернувся до Народних управ і губерніяльних комісарів з запитаннями: «Які і в якій кількості потрібні підручники для початкових шкіл, вищих початкових шкіл і середніх шкіл»⁹⁴. Ось, наприклад, яка відповідь прийшла з м.Катеринослава: «Потрібних підручників в книгарнях м.Катеринослава і повітових міст на Катеринославщині в продажу немає а ті підручники, які маємо в місцевих книгарнях, в більшості непридатні, особливо великий брак почувається для вищих і початкових шкіл. Зроблені заздалегідь замови на підручники в книгарнях Києва і інших міст до цього часу не виконані і через те справи по забезпеченню шкіл підручниками загрожують лишити більшість шкіл без підручників»⁹⁵. Потрібно букварі, читанки, задачки по 6000 прим. для першого року навчання і читанок по 3000 прим для другого року навчання для Бахмутської Земської Управи⁹⁶ і також потрібна навчально-методична література і підручники для Слав'яносербської управи⁹⁷.

Було також проведено анкетування видавничим відділом Повітових Народних управ і шкільних повітових рад, в яких мусили бути зазначені назви підручників, їх кількість, необхідна для шкіл різних типів. Анкета складалась з таких запитань:

«1. Назва установи, інституції, яка дає відповідь. 2. Скільки було учнів у вищих початкових школах, які підвладні Вам в повіті в шкільному 1917/18 р.? 1) в першій групі. 2) в другій групі. 3) в третій групі. 4) в четвертій групі. 3. Які підручники і інші шкільні знаряддя і в якій кількості були видані вами в 1917/18 р. а) букварі; б) читанки; в) задачки; г) історія Старого і Нового завіту; д) книги і брошури для читання вдома і в народних бібліотеках. 4. Які підручники і в якій кількості потрібно буде вам в наступному шкільному році? А) букварів; б) читанок; в) задачників; г) історій Старого і Нового завіту; д) книжок і брошур для читання. 5. Які підручники і в якій кількості збираєтесь видати ви власними коштами або рахуєте себе забезпеченими іншими видавництвами (якими саме) або виданих авторами (яких саме). 6. Яку суму асигнуєте ви на видання власного видавництва? 7. Скільки асигнувано вам на придбання підручників і інших книжок для учнів і народних шкіл в наступному році? 8. Які книжки маєти ви в даний момент на складі? 9. Коли складена відповідь. 10. Хто склав відповідь. (Анкетуванням були охоплені майже всі повітові школи і це дало змогу мати уявлення про кількість необхідної учбової літератури, щоб приступити до вироблення форми умов з видавництвами, котрим було зроблено замовлення на випуск підручників. Наслідком цієї праці також був підготовлений видавничим відділом проспект підручників, яким користувались на учительських курсах»⁹⁸.

Певна фінансова підтримка видавничих товариств і видавництв, що налагоджували випуск потрібних для рідної школи книжок, заохочувала їх до праці. Видавниче товариство вчителів «Всеувиго» до кінця 1918 р. спромоглося надрукувати і розіслати по школах України 175 тис. букварів, 25 тис. читанок для вищих початкових і середніх шкіл, 35 тис. задачників з алгебри, а також закінчувало друкування 50 тис. Євангелій українською мовою, 25 тис. читанок для дорослих, 25 тис. підручників з природознавства, 25 тис. підручників з фізики⁹⁹. Видавництво «Українська школа» надрукувало буквар Черкасенка «Початоку» накладом 500 000 прим. і цього ж автора «Рідна школа» в двох частинах накладом 600000 прим. «Друкар» видав «Задачник» Басараба для 1,2 років навчання накладом 100000 прим., а видавниче товариство «Шкільна освіта» «Арифметику» В.Шарка накладом 35 000 прим. Подільське Губерніальне Земство надрукувало буквар В.Воронця «Ярина» 100 прим. Само видавництво Міністерства Освіти й Мистецтва надрукувало 200 000 прим. цього букваря, географічний атлас в кількості 50 000 прим. і мап України також 50 000 прим¹⁰⁰.

Українські видавництва, що вже мали певний капітал, підтримували своїми коштами культурно-освітні установи. В жовтні 1918 р. видавниче товариство «Час» виступило ініціатором утворення «Фонду українських видавництв при Кам'янець-Подільському українському університеті», згуртувавши такі видавництва, як «Вернигора», «Дзвін», «Українська школа», «Січ», «Вік», «Друкар», «Рідна мова», видавництво С.Череповського. Ініціатори цього фонду звернулися з закликом до всіх видавництв, які б своїми пожертвами допомогали збільшувати фонд, що згодом став би значним чинником в розвитку національної культури. В день урочистого відкриття Кам'янець-Подільського українського університету видавці подали разом з привітальним листом зібрані 35 тис. крб. для заснування фонду, призначеного на видачу премій за наукові праці з історико-філологічних дисциплін. У привітанні, підготовленому В.Королівом-Старим, зазначалося: «Ми — видавництва України, коли будуються храми культури на нашій землі, що за свій обов'язок вважаємо розносити з тих храмів скрізь по нашій країні перлини творчості національного розуму — вітаємо світле свято закладення нового храму науки»¹⁰¹.

Крім того, ініціатори цього фонду зверталися із закликом до всіх видавництв, які б своїми пожертвами допомагали збільшувати фонд, що згодом став би значним чинником в розвитку національної культури. Українські видавці, утворивши перший видавничий фонд, дбали про сприяння розвитку науки і освіти в Україні.

В цілому слід відзначити, що в 1918 р. спостерігався певний поступ українського книжкового руху. Організаційні та видавничі осередки різного типу, утворення авторського та читачького середовища сприяли підвищенню загальноосвітнього та культурного рівня величезної маси народу.

- ¹ Енциклопедія українознавства. — К., 1995. — С. 934.
² ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 1, спр. 697, арк. 18.
³ Там же, арк. 18 зв.
⁴ Енциклопедія українознавства. — С. 933.
⁵ Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр. — Ужгород, 1933. — Т. 2. — С. 348.
⁶ ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 1, спр. 697, арк. 18 зв.
⁷ Шаповал М. Соціологія українського відродження. — К., 1994. — С. 40.
⁸ Дей О. І. Книга і друкарство на Україні з 60-х років XIX ст. до Велико-го Жовтня // Книга і друкарство на Україні. — К., 1964. — С. 192.
⁹ Меженко Ю. Українська книжка часів Великої революції. — К., 1928. — С. 5.
¹⁰ За параграфами автора. Див. ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 2, спр. 234, арк. 16 зв., 17. Потрібно зауважити, що є інші дані. Меженко Ю. вказує, що в 1918 р. надруковано 98 видань книг. Див. Меженко Ю. Українська книжка. С. 5. В Енциклопедії українознавства вказується, що було 104 видання книг. Див. Енциклопедія українознавства. — С. 975.
¹¹ Скоропадський П. Спогади: кінець 1917 — грудень 1918. — Київ-Філадельфія, 1995. — С. 220.
¹² Скоропадський П. Спогади... — С. 220.
¹³ Меженко Ю. Українська книжка... — С. 4.
¹⁴ Книгарь. — 1919. — Ч. 25-26. — С. 1702.
¹⁵ Меженко Ю. Українська книжка... — С. 5.
¹⁶ Там само.
¹⁷ Книга — 1923. — № 2. — С. 66. Потрібно зауважити, що є інші дані. Розбіжності одних джерел з іншими пояснюються недосконалістю методики статистичного обліку. Козменко А. вказує, що в 1918 р. вишло 2319 назв. Див. Козменко А. 10 років книжкової продукції УСРР. — К., 1928. — С. 5. В статистичному збірнику «Преса Української РСР» вказується, що в 1918 р. вишло 1628 книг і брошур. Див. Преса Української РСР. 1918-1980. — Х, 1981. — С. 6.
¹⁸ Шаповал М. Соціологія українського відродження. — К., 1994. — С. 40.
¹⁹ ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 1, спр. 673, арк. 1.
²⁰ Там само, арк. 47.
²¹ Там само, спр. 674, арк. 1.
²² Там само, спр. 673, арк. 2.
²³ Там само, спр. 674, арк. 17.
²⁴ Там само, спр. 673, арк. 1.
²⁵ Там само, арк. 2.
²⁶ Там само, арк. 17 зв.
²⁷ Там само, арк. 16.
²⁸ Там само, арк. 53, 53 зв.
²⁹ Там само, арк. 42.
³⁰ Там само, оп. 2, спр. 249, арк. 34, 34 зв.
³¹ Там само, оп. 1, спр. 696, арк. 12.
³² Там само, спр. 673, арк. 45а.
³³ Там само, спр. 697, арк. 132.
³⁴ Там само, оп. 2, спр. 261, арк. 3-4.
³⁵ Там само, оп. 1, спр. 673, арк. 24.
³⁶ Там само, спр. 697, арк. 62.
³⁷ Там само, арк. 63.
³⁸ Там само, арк. 68.
³⁹ Там само, спр. 697, арк. 60, 60 зв.
⁴⁰ Кішвар Т. Український книжковий рух як історичне явище в 1917-1923 рр. — К., 1996. — С. 75.
⁴¹ ЦДАВО України, ф. 2201, оп. 1, спр. 673, арк. 17 зв.
⁴² Кішвар Т. Український книжковий рух як історичне явище... — К., 1996. — С. 80.

Руслана Маньковська

Музейна справа за часів Гетьманату

Нові політичні реалії, що склалися в Україні весною-восени 1918 р., з приходом до влади гетьмана П. Скоропадського, безперечно, не могли не залишити слідів у процесі культурного будівництва в Україні загалом. Саме тоді в Україні були створені національні початкові школи, десятки українських державних середніх шкіл, засновані українські університети в Києві та Кам'янці-Подільському і приватний у Полтаві. Тоді ж почали роботу Український національний архів, бібліотека, Національна опера, Драматичний театр, Державна капела, Кобзарська школа, Симфонічна школа, Академія наук України.

Така спрямованість державної політики пояснюється тим, що Раді Міністрів, Міністерство народної освіти очолювали відомі діячі українського просвітницького руху. Так, посаду міністра народної освіти займали М. П. Василенко, П. Я. Стебницький, В. П. Науменко, голови уряду — Ф. А. Лизогуб та ін. Кожен з них є визначною постаттю в історії України, що багато зробила для збереження національної спадщини, зокрема, для становлення музейної справи в Україні. Вся діяльність гетьманського уряду по зміцненню української державності була взаємопов'язана з розвитком національної свідомості та збереженням культурного надбання народу.

Таку політику активно підтримала творча та наукова інтелігенція. 9-16 червня 1918 р. в Києві, з ініціативи Товариства діячів українського мистецтва, пройшов з'їзд діячів українського пластичного мистецтва, учасники якого торкнулись і проблем розвитку музейництва в Україні. У доповідях Г. С. Александровича «Про стан культурно-історичних пам'яток на Україні і про заходи до їх збереження», Г. Я. Стелеського «Охорона української старовини» та С. О. Гілярова «Інститут історії мистецтва в Києві» та ін. наголошувалося на необхідність наукового дослідження пам'яток, їх реєстрації та становлення національної художньої освіти.

В резолюції, прийнятій з'їздом, підкреслювалось, що на сучасному етапі цю справу необхідно поставити в якомога ширшому масштабі і не шкодувати на це коштів. З'їзд звернувся до різних громадських організацій з закликом «негайно стати на шлях праці в справі охорони пам'яток рідної культури від знищення», рекомендував земствам і міським самоврядуванням організувати на місцях нові музеї, фінансувати існуючі, наголошував на необхідності підготовки закону про охорону пам'яток старовини і мистецтва, в якому було передбачено суворе покарання за порушення закону, призупинено вивіз пам'яток за кордон.

Як бачимо, наукова громадськість дійшла висновку, щоб процес збереження національної культури, зокрема становлення музейництва в Україні, йшов послідовно, необхідно мати відповідне законодавство, фінанси, спеціальні органи адміністративного управління тощо.

Такий орган передові діячі культури вбачали в Головному управлінні мистецтв та національної культури. Своєї пропозиції вони виклали в доповідній записці, поданій 17 червня 1918 р. до Ради Міністрів. В ній йшлося про необхідність збереження пам'яток культури для виховання в народі почуття поваги до минулого, любові до Батьківщини. 21 червня 1918 р. Рада Міністрів розглянула та схвалила пропозиції, викладені в доповідній записці, і така установа була створена. Її очолив відомий український і культурний діяч П. Я. Дорошенко.